

Андреј Стојановић (Београд)

Стил као корисни резултат

Кључне речи:
стил, резултат,
функционални систем,
интеракција, принцип
заједничке пријемоћи.

Општа теорија функционалних система проглашава се за универзални општеметодолошки оријентир у истраживању употребе језика (стила). Доказује се хипотеза: текст као интегрални објект (укључујући стил као његово фундаментално својство) функционише по оном истом, универзалном принципу по којем функционишу сви биолошки и социосистеми. Примери стилистичких истраживања спроведених у духу опште теорије функционалних система дају се на материјалу научног и белетристичког функционалног стила српског језика.

1. Уводне напомене. Познато је да у лингвистици не постоји једнозначна, општепривађена дефиниција појма „стил“. То је и разумљиво, јер дефиниција стила зависи понајвише¹⁾ од тумачења појма

„језик“. Ако усвојимо, рецимо, тумачење Ф. Де Сосира о томе да језик представља систем вредности унутарсистемских односа језичких јединица, онда ту и нема места за стил. Стога је јасан разлог због

- 1) У савременој стилистици постоји пречишћен став о томе да тумачење стилистичких појава, карактеристика структуре стилистике, разумевање основних њених проблема и категорија зависи пре свега од тога како научник (или нека научна школа) решава проблем дихотомије „језик/говор“, како уопште схвата језик, његове функције и задатке лингвистике (Кожина 1993: 6). Стога уопште не изненађује податак да и савремени међународни часопис *Stylistyka* (Ополе, Пољска) у првим годинама свога излажења негује рубрику „Моје схватање стила“. Ту су (в., нпр., бр. IV, 1995) објављена гледишта на стил К. Хаузенбласа, Ф. Данеша, М. Јелинека, Ј. Крауса, Б. Хофмана, О. Б. Сиротинине, М. Н. Кожине, Г. Ј. Солганика и др.

Стил 2004

којег Сосир (доследно) избацује стилистику из лингвистике језика (у лингвистику говора). Међутим, таквим тумачењем језика маргинализује се било какав утицај социјума, мишљења и других екстралингвистичких фактора на језик. Једноставно речено, лајтмотив Сосирове теорије је став о иманентности језика и његов захтев да се у расветљавању језичких феномена не прибегава било каквим ванјезичким²⁾ факторима (Кожина 1993: 7). Из ових или оних разлога србистика (уз помоћ козервативне домаће англистике) све до наших дана остаје – у начелу – верна Сосировој теорији о иманентности језика, што има катастрофалне³⁾ последице по свеукупни развој домаће стилистике и културе говора (о томе је већ саопштавано: Стојановић 1997; 1997^a; Стојановић 2002).

Срећом, у историји лингвистике постоје и друкчија тумачења појма „језик“. Једно од њих је оно које потиче од В. Хумболта а приказује језик као јединство *ergon* – *energia*. Нимало није случајно што водећа (пермска) школа функционалне стилистике израста управо на таквом поимању језичког феномена. У оквиру те школе се сматра да је структурно-систем-

ски аспект језика (као једна од страна јединства *ergon* – *energia*) већ у довољном степену проучен. Међутим, истраживање другог аспекта – *функционалне* стране језика (управо као *лингвистичкој* феномена, а не психолошког) – тек отпочиње⁴⁾. Актуализација проблема реалног, живог функционисања језика и одговарајућег динамичког приступа захтева у функционалној стилистици посебан ниво анализе материјала (текста). То је стога што предмет истраживања ове дисциплине „излази из оквира интралингвистике и ‘управљен’ је на сферу екстралингвистичких детерминаната говора“ (Кожина 1996: 29).

Очигледно, језик је до те мере сложен и полидимензионалан феномен да се он обично и не проучава одједном и у целисти, него по оделитим аспектима (логички, структурно-системски, психолошки итд.). Треба нагласити да се у проучавању језика и стила издвајају два крупна аспекта: 1) анализа језичко-граматичког система по различитим језичким нивоима и 2) проучавање функционисања језика у разним сферама општења, жива језичка комуникација у социокултурној средини, тј. говор. Тек узети заједно, два поменута аспекта могу пружити потпуну слику о

- 2) Запостављање екстралингвистичких фактора није случајно. Сосир је предвиђао: „проучавати говорне феномене значи оставити широм отворена врата за читаво мноштво наука“ (Соссюр Ф., Курс общей лингвистики, Москва, 1933, стр. 34). У наше време поменуто Сосирово предвиђање се обистинило. Настаје мноштво научних дисциплина које проучавају говор и разне аспекте употребе језика (функционална граматика, функционална стилистика, психоллингвистика, лингвопрагматика, култура говора, теорија комуникације, текст-лингвистика, лингвосоциопсихологија, теорија и пракса говорне етикеције, когнитивна лингвистика и преоријентисана социоллингвистика).
- 3) Катастрофалним сматрамо Белићеву (ауторитарну) језичку политику, засновану на теорији спонтаног развоја језика и језичком осећању које се као начело подмеће уместо нормативне граматике, експлицитне норме и стилског узуса. То је својеврсни волунтаризам који нас је у савременом српском језику довео до поразног правила: „Пиши како знаш, говори како хоћеш“ (о томе је саопштавано у: Стојановић 2002: 81).
- 4) Види о томе, нпр., Кожина 1993: 7; Кожина 2003.

језику у ширем смислу (Кожина 2003³). У свему томе је важно да се концентрисаност на неки од тих аспеката истраживања не проглашава за једино исправно схватање језика.

Овај рад треба схватити управо као покушај бављења оним другим, функционалним аспектом. Опредељење за тај аспект проучавања подразумева да треба одредити полазиште и назначити барем радну дефиницију⁵ појма „стил“. Уз то намера нам је да се проблемом суштине језика и стила позабавимо на теоријском и општеметодолошком плану, и то са позиција⁶ опште теорије функционалних система. То је стога што процењујемо да би примена опште теорије функционалних система у лингвистици (посебно у функционалној стилистици) могла постати универзални методолошки оријентир у истраживању језичке комуникације, стила и текста као интегралног објекта. Први⁷ кораци на овом пољу већ су учињени.

2. *Системнось језика и стила.* У вези са раширеним мишљењем о антропоцентризму и текстоцентризму, модерна словенска стилистика је лансирала тезу о „дијалошкој концепцији савременог виђења света“, у чијој је основи теорија дијалога М. М. Бахтина. Позивајући се на радове водећих представника пермске школе (М. Н. Кожина, М. П. Котјурова и др.), Н. С. Болотнова (2003: 254–255) тврди да је „дијалогизација постала водећа идеја у модерном хуманистичком знању, укључујући стилистику“. Тиме се, заправо, заговара теза о „дијалогу“⁸ као централном општеметодолошком оријентир у истраживању говорне комуникације, стила односно текста као интегралног објекта. Разлог томе је јасан: „дијалог“ у руским традицијама схвата се као *интеракција* (рус. *взаимодействие*) и узајамни однос комуниканата у заједничкој делатности, при чему дијалошки карактер комуникације означава испољавање социјалне

73

- 5) Кад говоримо о стилу, мислимо пре свега на „својеврсни карактер говора“, тј. функционални стил. Као радну дефиницију тог термина наводимо формулацију М. Н. Кожине (2003: 510): „функциональный стиль – это своеобразный характер речи той или иной ее социальной разновидностью, соответствующей определенной сфере общения и определенной деятельности, соотносительной с формой сознания, который создается особенностями функционирования в этой сфере языковых средств и специфической речевой организацией, речевой системностью“. О осталим тумачењима појма „стил“ види: на истом месту, стр. 507–513.
- 6) Има истраживача који сматрају да постоје само три основна приступа у дефинисању и проучавању стила. Уп.: „U definisanju stila i njegovom proučavanju postoje tri osnovna pristupa: opšteumjetnički, književni i lingvistički. Zavisno od toga sa kakvog se stanovišta gleda na pojam stila, daju se najrazličitija tumačenja i definicije. Ovde zaista vlada ogromno šarenilo, da se često teško snaći“ (Тошовић 1988: 38). Ми се оградамо од наведеног става, допуњајући га новим, „четвртим“ приступом. Назваћемо га „универзални“ или „општебиолошки приступ“ у проучавању човека у језику (и култури). Он се темељи на општој теорији функционалних система.
- 7) Први наговештај примене опште теорије функционалних система у области функционалне стилистике (и језичке комуникације као такве) имамо у: Стојановић 1998: 76–77. Види такође: Стојановић 1999; Стојановић 2004.
- 8) Има се у виду дијалог који претпоставља оријентацију „на другог“ и његову узвратну активност, што је позната чињеница из Бахтинове теорије.

суштине језика и целокупне говорно-мисаоне делатности (шире о томе види у: Stojanović 1999). Верујући у аксиоматичност и довољност интеракције (или дијалога) као „централног“ појма, лингвисти (у функционалној стилистици и лингвопрагматици) настоје да за потребе методологије истраживања језика и стила, жанра, дискурса односно текста као интегралног објекта формулишу системске процесе по обрасцу „систем је интеракција мноштва компонената“. Ми намеравамо да докажемо супротно, и то: интеракција као фундаментално својство хетерогених објеката (човек, друштво, говорна комуникација, текст, жанровски стил и др.) не може се – сама по себи – сматрати за наведене објекте основом било којег системског процеса. Другим речима, на примеру опште теорије функционалних система показаћемо да поменути објекти (а међу њима текст и стил као његово фундаментално својство) представљају системе који почивају не толико на интеракцијама као таквим колико на врховном појму „корисни резултат“ и свеопштем принципу „заједничка припомоћ“.

Наша радна хипотеза гласи: *текст* као *интегрални објект*, *стил*, *вербална комуникација*, као и *интеракција* и *узајамни однос компонената* (*под*)*система* су *такви да они по организацији и функционисању принципијелно одговарају оној суштини коју носе биосистеми и социосистеми. Стога ће, принципијелно узевши,*

врховни принцип (као инваријантна!) организације и функционисања тих система (биосистеми и социосистеми) бити истоветан са одговарајућим принципом на којем почива текст (и стил, и жанр, и вербална комуникација).

Тако постављена хипотеза намеће следеће задатке: 1) да назначимо општу природу биосистема и социосистема (у светлу опште теорије функционалних система) с посебним нагласком на феномену интеракција, 2) да у домену „лингвистике говора“⁹⁾ (функционална стилистика, лингвопрагматика и др.) констатујемо теоријско-методолошки статус термина „дијалог“ односно „интеракција“ и 3) да наведемо конкретне примере као потврду оправданости хипотезе по којој се и „стил“ (односно „текст“) може (и мора) третирати као „корисни резултат“ адаптивне делатности човека.

2.1. Први задатак захтева да се значајно удаљимо од усколингвистичке реалности и кренемо у сусрет концепцији коју је од 1932. до 1973. године развијао руски академик П. К. Анохин (1973). Значајне одреднице Анохинове концепције – опште теорије функционалних система – јесу појмови „систем“, „корисни резултат (функционисања система)“, „принцип кооперације“¹⁰⁾ („садејство по степену заједничке припомоћи“), „доминантна мотивација“, „повратна аферентација“, „доношење одлуке“, „додатна саморегулација“ и др. Задржимо пажњу на неким од њих.

9) Термин „лингвистика говора“ по своме садржају одговара руском термину „речеvedение“ (у тумачењу М. Н. Кожине, 1998).

10) Анохинов „принцип кооперације“ односно „принцип заједничке припомоћи“ („принцип взаимосодействия“) представља свеопшти, универзални механизам по којем функционишу сви живи организми (укључујући и социосистеме) на нашој планети. Као такав, он готово да и нема ничег заједничког са Грајсовим постулатима и максимама, где је реч о крајње уском тумачењу кооперације (уп.: Grice 1975).

По Анохиновој концепцији, „систем“¹¹⁾ је дефинисан помоћу појма „резултат“, при чему последњи добија статус врховног системско-творбеног фактора јер испољава највећи степен изоморфности¹²⁾. Фундаментална дефиниција гласи:

„Системом можемо назвати само такав комплекс селективно ангажованих компонента код којих интеракција и међусобни однос попримају карактер кооперације [=заједничке припомоћи – А. С.] компонента ради добијања фокусираног корисног резултата“ (Анохин 1973: 28).

Наглашавамо да „резултат“ представља неодвојиви део и одлучујућу компоненту система. Он је средство помоћу којег се нормализује интеракција са свим осталим компонентама система (с. 29). Преко својих карактеристичних параметара (и захваљујући механизму повратне аферентације¹³⁾) резултат има могућност да реорганизује систем, стварајући такве врсте интеракција међу компонентама које су најповољније за добијање циљаног резултата. То значи да сам резултат има задивљујућу способност да моментално сигнализира властиту недовољност и активно утиче у систему на избор управо оних степена слободе код компонента који својим интегрисањем одређују потоње добијање пуновредног резултата. Пошто у представљеној концепцији „корисни резултат“ има централни организациони утицај у свим фазама формирања функционалног система и пошто сам корисни резултат несумњиво представља функци-

онални феномен, Анохин је целокупну архитектонику назвао „функционални систем“ (с. 29).

Општи изглед и унутрашња архитектоника функционалног система заснивају се на идеји заједничке припомоћи компонента система (рус. „принцип взаимосодействия“). Принцип заједничке припомоћи открива оне суптилне механизме помоћу којих се компоненте система ослобађају од редувантних степена слободе како би успоставиле међусобну везу (интеракцију) с другим компонентама на основу императивног утицаја резултата на целокупни систем (с. 42). Ту се хијерархија бројних супсистема претвара у хијерархију резултата сваког од супсистема претходног нивоа. То даље значи да „... сви функционални системи независно од нивоа своје организације и броја својих компонента имају принципијелно истоветну функционалну архитектонику, у којој резултат представља доминантни фактор помоћу којег се нормализује организација система“ (с. 39).

Анохинова теорија постулира и генерално правило у понашању човека (правило се, дакако, односи и на текстуалну делатност и феномен стила као антропоцентричног ентитета). Оно гласи: „Сваки понашајни акт који доноси одређени резултат, било велики или мали, неизбежно се формира по принципу функционалног система“ (с. 56). И више од тога, уопште и не може да постоји појам „систем“ (мисли се на биосоцијалне објекте) без

11) Термин „систем“ се овде односи углавном на биолошке објекте (нпр. организам човека), односно системе који имају способност самоорганизације (Анохин 1973: 10).

12) Изоморфност системско-творбеног фактора је неизоставна ставка код свих теорија које претендују на право да се називају „општа теорија система“ (уп.: Анохин 1973: 17).

13) Повратна аферентација је сигнализација о корисности радње. То је апсолутно неопходан фактор постојања било којег функционалног система (живи организам, људско друштво, аутоматизована машина).

корисног резултата. Додајмо још једно важно својство функционалног система: циљ односно намера да се оствари конкретни резултат настаје пре неголи може бити добијен сам резултат. Временски интервал између тих двају момената може износити и један тренутак, и године ... (о томе је већ саопштано у: Стојановић 1998: 76–77; Стојановић 1999: 195–197).

Усмеравајући пажњу на проблем интеракција (и напред поменути тезу Болотнове о дијалогизацији, дијалогу као интеракцији), поставља се критично питање: може ли уопште „интеракција компонената“ бити узета за основу неког системског процеса? Одговор Анохинове теорије на постављено питање је категоричан и негативан: „... не, не може. И тај се одговор лако може аргументовати на било којем примеру интеракције“ (Анохин 1973: 22). Замислимо, наставиће Анохин, „... какав би хаос настао у [...] систему ако би цело то ‘мноштво компонената’ почело између себе да ‘ступа у интеракције’ и ‘међусобно утиче’ једно на друго! Јасно је да би тај хаос онемогућио свако организовано понашање целог организма“ (1973: 23). Другим речима, у систему мора постојати фактор који би отклонио „хаос свеколиких интеракција“, односно ограничио код сваке компоненте истовремену реализацију свих степена слободе. Стога и питање: чиме се постиже нормализација у интеракцијама компонената система? Анохинов одговор је крајње одређен: „... нормализација у интеракцијама мноштва компонената система успоставља се на основу степена њихове припомоћи у томе да целокупни организам постигне

строго одређени корисни резултат“. [...] „... свака компонента може бити укључена у систем само у оном случају ако она доноси свој удео у припомоћи ради добијања фокусираног резултата“. [...] „Компонента при свом уласку у систем мора одмах да искључи све оне степене слободе који ометају или не помажу добијању резултата конкретног система. Обрнуто: компонента максимално користи управо оне степене слободе који овако или онако припомажу добијању крајњег корисног резултата датог система“ (1973: 27). Стога биосистем (који има способност самоорганизације) непрекидно и активно врши пребирање степена слободе мноштва компонената, често чак у микроинтервалима времена, да би међу њима укључио оне који приближавају организам постизању корисног резултата.

Не улазећи у остале појединости опште теорије функционалних система П. К. Анохина, у овој фази разматрања закључујемо да људски организам (а тиме и субјект текстуалне делатности) почива не толико на „дијалогу“ и/или интеракцијама као некаквом „врховном“ начелу организације система, него да се, обрнуто, сва логика функционисања биосистема (укључујући интеракцију и муђуоднос компонената) потчињава законима *резултирања* и свеопштем принципу *кооперације* („принцип заједничке припомоћи“).

Значајну потврду наше полазне хипотезе налазимо и у новијим истраживањима из области социосистема, на пример, у монографији¹⁴⁾ *Комуникативне интеракције у плурализму* Н. Поповића (Београд, 1994), на чему се због ограничености

14) Напоменули бисмо само то да се Поповићевом концепцијом у први план ставља тек један од мотива комуницирања – потреба да се изврши утицај ради промене ставова појединца, чиме се такво истраживање (по обрасцу „стимуланс – реакција“) уклапа у класичне токове лингвопрагматике. Још о томе в. у: Стојановић 1999.

простора овде нећемо задржавати (о томе је већ било говора у: Stojanović 1999: 197–200). Уместо тога разматрање враћамо у лингвистичке токове.

2.2. Већ смо раније нагостили да је за доказивање наше хипотезе неопходно размотрити теоријско-методолошки статус термина „дијалог“ односно „интеракција“ у контексту „лингвистике говора“. За потребе овог разматрања, довољно је да то учинимо на примеру функционалне стилистике.

Као лајтмотив савремене стилистике (источне¹⁵⁾ провенијенције) служи напред поменута тврдња Н. С. Болотнове (2003: 253–255) о томе да је „дијалогизација постала водећа идеја у модерном хуманистичком знању, укључујући стилистику“. То је стога што је за традиције руске психологије, теорије комуникација и функционалне стилистике уобичајено гледање на комуникацију као на посебну делатност, односно *интеракцију* (рус. *взаимодействие*) и узајамне односе комуниканата у заједничкој делатности, при чему се тамо рачуна не на „једносмерност општења“, него на повратну везу (Кожина 1986: 64).

Приликом интерпретације текста и стила, на појму „интеракција“ инсистирају бројни руски истраживачи (В. А. Са-

лимовски, В. В. Васиљева, А. Г. Баранов и др.), а међу њима, посебно – Маргарита Кожина. Управо је Кожина (1986) у проучавању функционално-семантичке категорије „дијалошки¹⁶⁾ карактер текста“ у центар пажње поставила питање „интеракција“. У сагледавању „дијалога“ као интеракције комуниканата Кожина иде веома широко, наглашавајући да је „двосмерност“ свеопште својство говора (и текста), и стила, и когнитивне и комуникативно-социјалне делатности (Кожина 1986: 88; Stojanović 1999: 200–201). Стога и у савременој стилистици текста (као једној од дисциплина „лингвистике говора“ – Кожина 1998) постоји тежња да се системност говора, „говорна системност функционалног стила“¹⁷⁾, жанра и других варијетета растумачи односно истражује преко интеракције као централног методолошког оријентира. Свакако, треба поменути и читаву „мрежу корелација“ на релацији „друштво – човек – језик“, које добијају назив „стилскотворбене интеракције“ а представљају срж концепције Б. Тошовића (1988: 70–75) о екстралингвистичкој-интралингвистичкој генези функционалних стилова. Примера за истицање интеракције као феномена и/или централног методолошког оријентира у

15) Шире о развоју функционалне стилистике на Истоку види у: Кожина 1997; Кожина 2003¹.

16) Уп.: „Диалогичность письменной научной речи – это выраженное в тексте средствами языка взаимодействие общающихся, понимаемое как соотношение двух смысловых позиций, как учет адресата (в широком смысле, в том числе второго Я), отраженный в речи ...“ (Кожина 1986: 36).

17) Уп.: „Под речевой системностью функционального стиля (или другой, более частной речевой разновидностью) понимается взаимосвязь на текстовой плоскости разноуровневых языковых единиц (включая текстовые) и их значений, обусловленная экстралингвистической основой соответствующей речевой разновидности и выполнением общего коммуникативного задания (цели), взаимосвязь, создающая и выражающая стилевую специфику данной группы текстов, по сравнению с другой, и обладающая общей стилевой чертой (или их комплексом) ...“ (Кожина 1992: 40, цит. по: Stojanović 1999: 202). Уп. такође: Кожина 1969.

истраживањима системности говора (текста, стила) има, дакако, много више. Међутим, нема потребе да се овом приликом на томе задржавамо.

Досадашње разматрање (посебно у: Stojanović 1999) довољно је да јасно артикулише онај статус који се у методологији истраживања текста (стила) и других хетерогених система приписује „интеракцији“ (или „дијалогу“) као некаквом „централном“ општеметодолошком појму. Сасвим упрошћено, потврдило се да лингвисти, верујући у аксиоматичност и довољност „интеракције“ („дијалога“) као „централног“ појма системности, проучавају „језик/говор“ (текст, стил) углавном по образцу: „систем је интеракција мноштва компонената“.

Анохинова теорија функционалних система, која је, како смо видели (т. 2.1.), задужена за објашњење функционисања биосоцијалних објеката (укључујући и организам човека у сваком његовом понашајном акту, па и у акту текстуалне делатности!), недвосмислено побија све дефиниције наведеног типа, показујући због чега су оне крње и проблематичне.

Неодрживост тезе о „интеракцији“ („дијалогу“) као врховном системско-творбеном фактору (методолошком инструменту) у дефинисању и интерпретацији поменутих система лежи у следећим разлозима:

Прво, интеракција („дијалог“) није довољна сама по себи да формира систем (а тиме ни текст као интегрални објект, функционални стил, вербалну комуни-

кацију и др.). Интеракција се не може сматрати основом било којег системског процеса. То правило треба применити и приликом истраживања текста (стила) на плану његове генезе и интерпретације.

Друго, врховни системско-творбени значај у формирању поменутих система носи не „интеракција“ (сама по себи), него термин-појам „корисни резултат“. Сам „корисни резултат“ се остварује по универзалном принципу функционисања живе природе. Тај принцип носи назив „заједничка припомоћ компонената“ (рус. *взаимосодѣйствиѣ*). Принцип заједничке припомоћи открива оне суптилне механизме помоћу којих се компоненте система ослобађају од редувантних степена слободe (или их по потреби задржавају) како би успоставиле међусобну везу (интеракцију) с другим компоненатама на основи императивног утицаја резултата на целокупни систем. Другим речима, „резултат“ функционисања система представља покретачки фактор напретка свих живих организама на нашој планети (уп.: Анохин 1973: 31).

По свему судећи, испоставља се да суштина језичке комуникације (а тиме и функционалног стила као нарочитог карактера говора) почива не на појмовима „деловање“ (персуазивна функција језика) нити „интеракција“ („дијалог“ у широком смислу), него да ту – као и код свих функционалних система – важи врховни принцип „кооперација“ („принцип заједничке припомоћи“) ради постизања циљаног крајњег¹⁸⁾ корисног резултата.

18) Термин „крајњи корисни резултат“ не означава аутоматски и стабилно стање. То за живу природу не би било прогресивно (шире о томе в.: Анохин 1973: 31). Битно је нагласити и то да организам (а тиме и субјект текстуалне делатности) живи у средини непрестаног добијања резултата, у истинском континууму резултата, где након постизања одређеног фазног резултата започиње „узмеиленост“ у погледу постизања наредног резултата.

2.3. Сада постаје разумљивије зашто феномен стила, односно својеврсни карактер говора (текста), можемо уопштено дефинисати и проучавати као фазни корисни резултат текстуалне делатности у истинском континууму креативне делатности текстописца. Слично томе, стил једног писаног остварења представља забележен у текстуалној равни корисни резултат биосоцијалне делатности, која протиче са доминантном у конкретном „моменту“ мотивацијом текстописца.

Приступ интерпретацији текста с позиције крајњег корисног резултата у стварности функционисања креативне личности текстописца подразумева анализу идиостила¹⁹⁾ (посебно прагматикона језичке личности). Уз то, подразумева се да интерпретатор текста треба да испуњава одговарајуће услове²⁰⁾ односно поседује довољна знања о субјективној и објективној страни личности пошиљаоца поруке.

Остављајући за тренутак по страни испуњеност основних предуслова за успешну интерпретацију текста (стила), покажемо на примеру тзв. мешања стилова (мисли се на истраживање у: Стојановић 2004) како и комуникативно ефикасна (адекватна) и комуникативно ефектна (комуникативно егосцентрична, друштвено непожељна) употреба језика увек има крајњи *корисни резултат* у реалном животу текстописца.

2.3.1. *Корисни резултат* „мешања стилова“ *јри комуникативно ефикасној (адекватној) употреби језика*. Кад писац, рецимо белетристичког остварења, прибегава поступку „намерног мешања стилова“, онда таква употреба језика може бити, у најбољем случају, оцењена као комуникативно ефикасна, адекватна, а тиме и социјално прихватљива у очима интерпретатора (и обавештеније читалачке публике). У ситуацијама „намерног мешања стилова“ пишево казивање је неретко прожето иронијом.

Уп. пример²¹⁾ преузет из приповедачког опуса И. Андрића, где у опису „научника који ђурличе“ проналазимо и фино дозирану мешавину стила разговорног и елемената научног:

„Мршави научник на јоворници низао је металним ђурликавим јласом своје дрзе речи и крајке реченице. [...] ... он је нејреситано јонављао реч код које је застјао, и јри тоом истјеао и дуљео враји, лејришао дујим рукавима као крилима, украјко: шейурио се и ђурликао. Зајледан јако у јоворника који се очјиледно јјрудио да личи на ђурана, сјенојраф није одмах ни јриметјио шја се дојаћа у дворани; а кад је јрешао јојледом јреко ње, видео је да се јостјейено али дрзо јретјвара у менажерију. [...] Издуживши враји и закрнувши јлаву јрема јредседнику изнад седе, јоворник се учјиво извињавао ђурличући: – Молим, молим, молим!“

19) Проучавање идиостила писца, научника, публицисте и појединих носилаца конкретног језика представља покушај „приближавања“ (у оквиру идиостилистике – Котурова 2003: 99) језичкој личности као аутору овог или оног текста.

20) Осим што би се руководио Буфоновом изреком („Стил је човек“), интерпретатор треба да располаже комплексом информација о аутору писаног исказа. И то: 1) субјективним комплексом (она својства с којима аутор наступа пред другима, пре свега адресатом) и 2) објективним комплексом (карактеристике адресанта које је могуће открити као објективне). Пада у очи чињеница да је објективна страна пошиљаоца поруке најмање истражена (Стојановић 1998: 101).

21) Пример из: И. Андрић, *Кућа на осами* и друге приповетке, Београд: Просвета, 1977.

Наведена илустрација представља добар пример остварења таквог корисног резултата текстуалне делатности текстописца при којем се интереси субјекта текстуалне делатности и интереси адресата значајно поклапају. То је и класични пример социоцентричне комуникације. Тачније, овде се успоставља такав функционални систем „адресант – текст – адресат“ (с таквом интеракцијом и међуодносом комуниканата) који по универзалном принципу заједничке припомоћи доноси – истовремено – корисни резултат писцу (у реалности његовог живота) и самој читалачкој публици (естетска наслада и захвалност писцу за добронамеран однос према широкој читалачкој публици). Добронамерност тог односа читалац непогрешиво осећа у пищевој бризи за једноставност и јасност казивања.

Међутим, немају сви текстописци добронамеран и искрен однос према читаоцу. Тиме се пред нама у текстуалној делатности отварају питања „лажи“, мимикрије, епигонства односно бројни покушаји манипулација стилом и свешћу аудиторијума. Таква комуникација с аудиторијумом је, по правилу, ефектна, али у крајњем исходу и на дужи рок није ефикасна. Стога обично спада у социјално непожељне појаве. Намера нам је да покажемо на примеру мешања стилова да и таква комуникација има „корисни резултат“, пре свега у реалном животу текстописца.

2.3.2. *Корисни резултат „мешања стилова“ при комуникативно ефектној (епоцентричној, друштвено нејожељној) улози речи језика.* Основна одлика овог типа комуникације је значајна неподударност интереса комуниканата. То значи да адресант (закупљен властитом коришћу која је – увек – изван текста) на различите начине крши успостављене традиције, жанровске конвенције, језичке норме и критеријуме јасности, тачности и прихватљивости исказа. Узвратна реакција адресата на такво понашање адресанта може се означити као „непланирани“²²⁾ комуникативни ефекат“. Уп. примере²³⁾ из савременог српског романа:

– немотивисано уметничким разлозима, монструозно мешање белетристичког стила и елемената „канцеларијског језика“ у готово лирском приповедању о петогодишњој девојчици (елементи канцеларијског изражавања представљени су изразима „označenog joj“ и „tamo joj pokazane“):

„Mala Slađana, omađijana mirišljavom tablom primamljivog slatkiša, potrča u pokazanom pravcu da uzme još tog blaga, usput je već otvarala primljenu prvu tablu, zagrizala u nju sva se izbrljavši po nosu i obrazima. Zaboravila je za trenutak na igru, trčala je do označenog joj ugla i tamo joj pokazane tete, koja joj je mahala drugom čokoladom u šaci“;

22) Суштина „непланираног“ комуникативног ефекта је у томе да читалац из ауторског текста „изненада“ добија редундантне информације о карактеру личности аутора. Те информације су такве (најчешће је реч о монструозном мешању функционалних стилова уз прецењену ауторску идеју о себи) да у очима читалаца почиње да слаби стручни ауторитет аутора, доводи се у питање веродостојност изнетих података, односно расте сумња у компетентност аутора. Та појава шире је сагледавана на материјалу научног функционалног стила српског језика (Стојановић 1996, 1998; Стојановић 2002).

23) Наведени примери су из романа: Smiljanić R., *Ubistvo na Dedinju*, Beograd, 1986, стр. 87, 126–127.

– немотивисано уметничким разлозима, огрешење о правила когнитивне ортологије („на prašnjavom podu prljavog tavana“) уз правописне и граматичке грешке („golubje“, „pet-šest koračaji“, „spolnjem“):

„I petogodišnja devojčica, treće dete porodice mehaničara Zovka, otrča pet-šest koračaji ka spolnjem delu kapije. – Jen, dva, tli...“; „Zelenooka Finkinja, naučnik svet-skog glasa, bila je konačno pripremljena da celim svojim bićem i telom prihvati ovaj neobični uzorak za svoje istraživanje, dakle predstavnike japanske populacije. Sva drhtava, užarena, opružila se i raskrečila na prašnjavom podu prljavog tavana, premreženog paučinom i lastavičjim i golubijim gnezdima, s oporim mirisima u vazduhu na golubje i ostale ptičje izlučevine“.

Уп. примере²⁴) продора провинцијализама (покр. везник „оли“) и елемената фамилијарног („мојој унуци“) у основни текст научног саопштења: „Сасвим уопштено, може се рећи да је то варијетет једног језика, оли специфичан вид употребе тога језика, који служи ...“; „*Што је тај Влада каријес! Неће да ми враћу свеску!* Објашњавала је узрујано мојој унуци њена школска другарица“.

Чини нам се да нема потребе наводити додатне цитате бројних илустрација ауторске самовоље, немарног односа неких „слободних уметника“ према нормама функционалних стилова и матерњем (српском) језику. Жалосно је само то што „механичком мешању стилова“ (зачињено са ортолошким грешкама) прибегавају и стручњаци за српски језик (за случај научног стила, о томе је саопштано: Стојановић 1996; 1998; Стојановић 2002). Дакле,

ако то чине и стручњаци за српски језик, томе мора постојати неки „разлог“ (читај: „корисни резултат“).

О „разлозима“ за монструозно мешање функционалних стилова у писаној варијанти српског књижевног језика понешто сазнајемо и из самих изјава језикословаца. Индикативна је изјава Крунослава Прањића (под чији барјак као да су стали сви напред цитирани примери), у којој се громогласно тврди: „Ако смо прихватили дефиницију да је стил – избор изражајних средстава, онда норме стилистичке не може бити. Избор је слобода. Кад је прописан, кад је нормиран – онда нит’ је избор нити слобода“²⁵). Слично мисли и Бранко Тошовић, кад каже: „[...] тамо где почиње одбир, почиње и stilistika, тамо где нема odbira, nema ni stilistike“ (1988: 75).

У суштини, цитирана мишљења своде се на девизу „избор је слобода“ (тима се посебно алудира на тобожњу слободу употребе језика у текстовима фикционалне литературе). У нашој лингвистичкој јавности опијеност идејом о „слободи“ избора толико је велика да се и о питању „нарушавања норме“ почиње говорити с неком врстом симпатије. Рецимо, сви напред наведени примери монструозног мешања стилова (тј. огрешења о језичку и функционалностилску норму) подводе се под унеколико допадљив назив „несвесно“²⁶) нарушавање норме“ (као да се неки књижевник или научник у свом писању случајно „забунио“). Слично томе, узвратна реакција шокираног читаоца (назвали смо је „непланирани комуникативни ефекат“) жели се поништити поуком: „Pravopisne greške predstavljaju smetnje samo za

24) Примери се односе на поједине научне текстове Р. Бугарског и М. Ивић (цит. по: Стојановић 1998: 90–92).

25) Цитат је из књиге Крунослава Прањића „Језик и књижевно дело“, Београд, 1985, стр. 35.

26) Термин „несвесно нарушавање норме“ увео је у домаћу стилистику Б. Тошовић (1988: 105).

onoga ko poznaje pravopisne norme. Slična je situacija i sa gramatičkim greškama“ (То-šović 1988: 142). Уместо поуке, из праксе стиже упозорење да је стилистички волунтаризам (одсуство става или толерантан став према огрешењу о језичке и стилске норме) у српском језику изнедрио поразно правило: *Пиши како знаш, љовори како хоћеш* (уп.: Стојановић 2002: 81).

Описана ситуација у српској култури засигурно²⁷⁾ иде на руку оним ствараоцима који продукују текстове с монструозним мешањем стилова. Другим речима, испада да у условима ослабљене социјалне контроле поједини домаћи књижевници (научници и др.) прибегавају „ефектима“, манипулацијама стилем и свешћу аудиторијума, остварујући тиме корисни резултат у свом реалном животу. Разуме се, крајњи корисни резултат у реалном животу таквих аутора постигнут је тек чином публикавања „манипулаторских“ текстова као интегралних објеката. Пишући „како знају“ и говорећи „како хоће“, поменути ствараоци реално нису могли сами досегнути свој корисни резултат без социјалне кооперације (већ смо раније растумачили свеопшти принцип „међусобна припомоћ“) односно подршке одговарајућих институција. Тек у ланцу међусобне припомоћи на релацији „аутор – рецензент – главни уредник – издавач и сл.“ комуникативно егосцентрични текст (бременит језичким грешкама и стилским

манипулацијама) може угледати светлост дана. Тиме се дефинитивно потврђује да „монструозни стил“ (као биолошки оправдан адаптивни резултат!) доприноси остварењу максимума личне користи уз минимум социјалне одговорности. То се реално догађа у српској култури захваљујући механизму издавачког непотизма²⁸⁾, који представља само једну од манифестација Анохиновог универзалног принципа „међусобна припомоћ“.

3. Да закључимо. По свему судећи, наша почетна хипотеза се потврдила. Потврдило се и то да стил као фундаментално својство текста (било да је мање или више комуникативно адекватан или неприхватљиво „монструозан“) увек представља корисни резултат адаптивне делатности човека. Стил је корист у реалном животу текстописца.

Потврдом наше хипотезе не решава се, дакако, проблем методологије „нашег посла“. То је ствар будућих напора усмерених на проучавање функционисања човека у језику. Међутим, ово разматрање је показало да општу теорију функционалних система треба усвојити као универзални општеметодолошки оријентир у истраживањима језика и стила, јер је она уместо „дијалога“ односно интеракције као такве у центар тумачења хармоније света поставила закон резултата и свеопшти принцип кооперације (заједничке припомоћи).

27) Кажемо „засигурно иде на руку“ јер креатор текста је човек. А појединац функционише тако што одлучује о избору понашајних активности које воде најбољем за њега резултату (Анохин 1973). Дакле, ако је неки српски аутор у конкретним околностима, у конкретном друштву и конкретном тренутку проценио да на основу издавачког непотизма може објавити чак и свој језички дефектан рукопис, извлачећи тиме биолошку корист за себе (и рецензента, уредника и/или издавача) под паролом „у име уметности и узајамне користи“, онда не треба кривити учеснике тог истинског ланца кооперације због њиховог биолошки адекватног понашања. Сасвим је друго питање како ће на све то одреаговати читалац, који има своје потребе и свој корисни резултат.

28) О издавачком непотизму у српској култури говорили смо у више наврата (в., нпр., Стојановић 1998).

Σ *summary* Style as a useful result

It is being proved, in this paper, that style as a fundamental characteristic of a text functions according to the same principle as all bio and sociosystems do.

Литература

- Анохин 1973: **Анохин, Петр**. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем. – In: Принципы системной организации функций (Отв. ред. академик П. К. Анохин). – Москва: Наука. – С. 5–61.
- Болотнова 2003: **Болотнова, Нина**. Образ автора. – In: Стилистический энциклопедический словарь русского языка (Под ред. М. Н. Кожиной). – Москва: Флинта – Наука. – С. 253–255.
- Grice 1975: **Grice, Herbert Paul**. Logic and conversation. – In: Syntax and semantics. – New York. – Vol. 3. – P. 41–58.
- Кожина 1969: **Кожина, Маргарита**. К проблеме речевой системности и функционально-стилистических норм в связи с описанием и изучением русского языка. – In: Международная конференция преподавателей русского языка и литературы. – Москва. – С. 168–169.
- Кожина 1986: **Кожина, Маргарита**. О диалогичности письменной научной речи. – Пермь: ПГУ. – 91с.
- Кожина 1993: **Кожина, Маргарита**. Стилистика русского языка. – Москва: Просвещение. – 224 с.
- Кожина 1996: **Кожина, Маргарита**. Уровни функционального исследования языка (сопричастные стилистике). – In: Вестник Пермского университета. Лингвистика. – Пермь. – Вып. 2. – С. 10–31.
- Кожина 1997: **Кожина, Маргарита**. Пути развития стилистики русского языка во 2-й половине XX в. – In: Stylistyka. – Opole. – VI. – С. 9–49.
- Кожина 1998: **Кожина, Маргарита**. Речеведческий аспект теории языка. – In: Stylistyka. – Opole. – VII. – С. 5–31.
- Кожина 2003: **Кожина, Маргарита**. Стил. – In: Стилистический энциклопедический словарь русского языка (Под редакцией М. Н. Кожиной). – Москва: Флинта - Наука. – С. 507–513.
- Кожина 2003^a: **Кожина, Маргарита**. Стилистика и речеведение на современном этапе. – In: Стил. – Бр. 2. – Београд - Бањалука. – С. 11–27.
- Котюрова 2003: **Котюрова, Мария**. Идиостиль. – In: Стилистический энциклопедический словарь русского языка (Под редакцией М. Н. Кожиной). – Москва: Флинта - Наука. – С. 95–99.
- Стоянович 1996: **Стоянович, Андрей**. Об элементах эмоциональности в научной литературе (на материале сербского языка). – In: Slavica Tarnopolensia. Лабораторія славистичних студій Тернопільського державного педагогічного інституту. – Тернопіль. – № 3. – С. 5–15.
- Стоянович 1997: **Стоянович, Андрей**. Проблемы сопоставительной стилистики Югославии. – In: Stylistyka. – Opole. – VI. – S. 565–574.

83

 2004

АНДРЕЈ СТОЈАНОВИЋ

Стојановић 1997^а: **Стојановић, Андрей**. Стилистика и прагматика в сербском језикознанију. – In: Стилистика и прагматика: Тезиси доклада научне конференције (25–27 новембра 1997). – Перм: Перм. ун-т. – С. 9–11.

Стојановић 1998: **Стојановић, Андрей**. Авторска самооцена в аспекту стереотипизације (на материјалу српске филолошке статије). – In: Текст: стереотип и творчество. – Перм: Перм. ун-т. – С. 75–106.

Stojanović 1999: **Stojanović, Andrej**. Istraživanje teksta: o interakcijama. – In: Stylistyka. – Opole. – VIII. – S. 193–204.

Стојановић 2002: **Стојановић, Андрей**. Функционална стилистика на српском језичком подручју. – In: Стил. – Бањалука–Београд. – Бр. 1. – С. 79–103.

Стојановић 2004: **Стојановић, Андрей**. К опшћим закономјерностјам диффузије стилеј. – In: Стереотипност и творчество в тексте. – Перм: Перм. ун-т. – С. 58–95.

Tošović 1988: **Tošović, Branko**. Funkcionalni stilovi. – Sarajevo: Svjetlost. – 311s.